

УДК 347.1

DOI 10.36919/3041-1149(Print).6-7.2025.138-142

О. А. Тимошенко,*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри права,**ПВНЗ «Європейський університет»**email: olga.tymoshenko@e-u.edu.ua***ORCID ID 0000-0003-0006-1949;****Є. В. Старчук,***аспірант кафедри права,**ПВНЗ «Європейський університет»**email: starchuk@gmail.com***ORCID 0009-0000-3022-9349**

НОРМАТИВНЕ ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО АЛЬТРУЇЗМУ

Публікація присвячена науковому аналізу розробки нормативного підґрунтя для впровадження механізмів інформаційного альтруїзму в Україні. Зазначається, що персональні дані є однією з найцінніших форм інформації в сучасному інформаційному суспільстві, а світовий ринок торгівлі даними перевищить 200 мільярдів доларів. Зроблено висновки, що глобальна регуляція цього ринку ще формується, що створює додаткові виклики та можливості для його учасників. Наголошено, що регламент (ЄС) 2022/868 запроваджує концепцію інформаційного альтруїзму, яка передбачає використання персональних даних для розвитку суспільних відносин на безоплатній основі. Стверджується, що в Україні такі механізми вже фактично реалізовані, але їх ще потрібно впорядкувати в правовому полі. Здійснено аналіз вимог до організацій, які займаються інформаційним альтруїзмом, згідно з Регламентом (ЄС) 2022/868, та запропоновано рекомендації щодо їхнього впровадження в Україні.

Стверджується, що в Україні принцип інформаційного альтруїзму поступово впроваджується через адаптацію національного законодавства до європейських стандартів, однак поняття інформаційного альтруїзму та відповідні механізми його реалізації ще не запроваджені в Україні на законодавчому рівні.

Ключові слова: *персональні дані, інформаційний альтруїзм, Регламент (ЄС) 2022/868, захист персональних даних, цивільний обіг даних, відкриті дані.*

Постановка проблеми та її актуальність. Персональні дані є однією з найцінніших форм інформації в інформаційному суспільстві. Проте спостерігаємо, що учені рідно порушують питання цивільного обігу персональних даних, адже це стосується найчутливіших аспектів людського життя.

Згідно з останніми прогнозами світовий ринок торгівлі даними продовжує стрімко зростати й, за очікуваннями, досягне понад \$200 мільярдів у 2025 році [1]. Цей ринок охоплює продаж даних для різних секторів, як-от реклама, фінанси, охорона здоров'я та інші. Провідні позиції у зборі та монетизації даних займають великі технологічні компанії, а саме Google, Facebook та Amazon. Водночас глобальна регуляція цього ринку ще формується, що створює додаткові виклики та можливості для його учасників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що аналізується, майже не досліджено ні у вітчизняній, ні в іноземній науковій спільності, оскільки цей напрям є новаторським і тільки починає свій розвиток.

Метою статті є науковий аналіз розробки нормативного підґрунтя для впровадження механізмів інформаційного альтруїзму в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз глобальних економічних показників торгівлі персональними даними демонструє значні фінансові вигоди та вплив на економіку.

Важливою новацією для впровадження механізмів безплатного цивільного обігу персональних даних є механізми, передбачені Регламентом (ЄС) 2022/868 [2].

Цей Регламент запроваджує концепцію інформаційного альтруїзму, що передбачає використання персональних даних для розвитку суспільних відносин на безплатній основі. В Україні такі механізми вже фактично реалізовані, але їх ще потрібно впорядкувати в правовому полі. Прикладом можуть слугувати сервіси для роботи з відкритими даними, як-от Опендатабот, YouControl та інші.

Враховуючи те, що поняття інформаційного альтруїзму відсутнє в чинному законодавстві (так само, як і в самому Регламенті (ЄС) 2022/868), доцільно з'ясувати, що ж саме є інформаційним альтруїзмом.

Пропонуємо під поняттям «інформаційний альтруїзм» розуміти ситуацію, в якій суб'єкт персональних даних або юридична особа, яка здійснює обробку даних такого суб'єкта, передає ці дані безплатно в загальнодоступне користування для досягнення певної суспільно корисної мети.

Регламент передбачає, що держави-члени можуть запроваджувати організаційні або технічні механізми для сприяння інформаційного альтруїзму. З цією метою держави-члени можуть розробляти національну політику щодо альтруїзму. Такі національні політики можуть допомагати суб'єктам даних добровільно надавати свої персональні дані, що зберігаються органами державного сектору, для загального блага, а також визначати потрібну інформацію, яку варто надавати суб'єктам даних щодо повторного використання їхніх даних в інтересах суспільства.

Кожен компетентний орган, що займається реєстрацією організацій з альтруїзму даних, повинен вести та регулярно оновлювати публічний національний реєстр таких організацій. У таблиці узагальнили основні вимоги до організацій, що займаються інформаційним альтруїзмом, згідно з Регламентом (ЄС) 2022/868. Вона допомагає зрозуміти, які критерії повинні бути виконані для внесення в національний реєстр та яких вимог до прозорості повинні дотримуватися такі організації.

Вимоги статей 18 та 20 Регламенту щодо організацій інформаційного альтруїзму

Стаття	Вимоги	Опис
Стаття 18	Вимоги до внесення в реєстр	Організація повинна займатися інформаційним альтруїзмом. Бути юридичною особою, створеною, відповідно до національного законодавства, для досягнення цілей загального інтересу. Діяти на некомерційній основі та бути юридично незалежною від комерційних суб'єктів. Здійснювати діяльність через структуру, яка функціонально відокремлена від інших видів діяльності
Стаття 20	Вимоги до прозорості	Усі фізичні або юридичні особи, які мають можливість обробляти дані, та їхні контактні дані. Дата або тривалість обробки персональних або неперсональних даних. Мета обробки, заявлена особою, якій надано можливість обробки даних. Збори, сплачені особами, які обробляють дані, якщо такі є

Організація, яка займається інформаційним альтруїзмом, повинна підготувати та подати відповідному компетентному органу щорічний звіт про свою діяльність. Цей звіт має містити принаймні таку інформацію:

- дані про діяльність визнаної організації інформаційного альтруїзму;
- опис способів, якими організація реалізовувала суспільний інтерес, для досягнення якого були зібрані дані, впродовж фінансового року;
- перелік фізичних та юридичних осіб, яким було дозволено обробляти дані, що зберігаються в організації, охоплюючи короткий опис цілей загального інтересу, переслідуваних такою обробкою даних, та опис технічних засобів, які використовують для цього, включно із методами збереження конфіденційності та захисту даних;
- короткий виклад результатів обробки даних, дозволених організацією, яка займається інформаційним альтруїзмом, де це застосовано;
- джерела доходів такої організації, зокрема про всі доходи від надання доступу до даних, а також про витрати.

Для ведення діяльності такого бізнесу потрібно забезпечити безпеку персональних даних. Регламент вимагає, щоб компанія, яка займається інформаційним альтруїзмом, інформувала суб'єктів даних або власників даних перед будь-якою обробкою їхніх даних у чіткий і зрозумілий спосіб про:

- цілі, що становлять загальний інтерес, і, якщо застосовано, визначена явна та законна мета, з якою мають оброблятися персональні дані та для якої користувач даних дозволяє обробляти свої дані;

- місцеперебування та цілі, що становлять загальний інтерес, для яких він дозволяє будь-яку обробку, що здійснюється в третій країні, де обробка проводиться визнаною організацією з інформаційного альтруїзму.

Організації, які займаються інформаційним альтруїзмом, не повинні використовувати зібрані дані для інших цілей, крім тих, що відповідають загальному інтересу й на які суб'єкти даних або власники даних дали свою згоду. Визнані організації з альтруїзму даних не мають права застосовувати оманливі маркетингові методи для отримання даних.

Такі організації повинні забезпечити наявність інструментів для отримання згоди від суб'єктів даних або дозволів на обробку даних, наданих власниками даних. Вони також мають давати нагоду легко відкликати таку згоду або дозвіл. Також подібні компанії зобов'язані вживати заходів для забезпечення належного рівня безпеки зберігання й обробки неперсональних даних, зібраних на основі альтруїзму. У разі будь-якої несанкціонованої передачі, доступу або використання цих даних вони повинні негайно інформувати власників даних.

Коли компанія з інформаційного альтруїзму сприяє обробці даних третіми сторонами, включно із наданням інструментів для отримання згоди від суб'єктів даних або дозволів на обробку даних, наданих власниками даних, вона повинна у відповідних випадках вказати юрисдикцію третьої країни, де планується використання даних. Ці вимоги не є декларативними, оскільки Регламент встановлює обов'язкові вимоги щодо моніторингу виконання зобов'язань способом запровадження механізмів контролю з боку уповноважених органів.

Отже, Регламент запроваджує детальне та комплексне регулювання механізмів безоплатного використання персональних даних, які мають бути покладені в основу відповідного національного законодавства.

В Україні принцип інформаційного альтруїзму персональних даних, який передбачає обробку даних для суспільно значущих цілей із дотриманням прав суб'єктів, поступово впроваджується через адаптацію національного законодавства до європейських стандартів. Такий підхід стає актуальним, наприклад, у сфері медицини, науки та соціальних ініціатив.

У медичній сфері законодавство України передбачає, що обробка чутливих даних, як-от медична інформація, можлива для захисту життєво важливих інтересів осіб або для забезпечення громадського здоров'я. Це відображає принцип альтруїзму, коли дані використовують у інтересах суспільства, зокрема для боротьби з пандеміями чи проведення наукових досліджень.

У сферах освіти та наукових досліджень обробка персональних даних може бути дозволена для цілей наукових або історичних досліджень, що має суспільну цінність. Водночас такі процеси обов'язково повинні відповідати принципам конфіденційності та прозорості. Серед науковців точаться певні дискусії щодо дотримання процедур надання згоди для учасників досліджень [4].

Водночас саме поняття інформаційного альтруїзму в Україні не запроваджено, як і відповідні механізми його реалізації. Так, наразі у Верховній Раді України на розгляді перебуває законопроект від 25.10.2022 № 8153 [5], який повинен реформувати сферу персональних даних і суттєво змінити положення чинного Закону [6]. Метою ухвалення акта є пришвидшення інтеграції України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу, а також максимальне наближення положень національного законодавства до європейських вимог у сфері захисту персональних даних.

У пояснювальній записці до вказаного законопроекту [7] зазначається, що його ціллю є гармонізація українського законодавства до європейських стандартів у сфері захисту персональних даних способом імплементації:

1. Регламенту (ЄС) 2016/679 Європейського парламенту і Ради від 27 квітня 2016 р. про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних та про вільний рух таких даних

(імплементация Регламенту 2016/679 передбачена пунктом 11 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію).

2. Директиви (ЄС) 2016/680 Європейського парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних компетентними органами з метою запобігання, розслідування, виявлення чи переслідування за кримінальні правопорушення або для виконання кримінальних покарань, а також щодо вільного переміщення таких даних.

3. Директиви 2002/58 Європейського парламенту та Ради від 12 липня 2002 року стосовно обробки персональних даних та захисту конфіденційності у сфері електронних комунікацій (Директива про конфіденційність та електронні комунікації).

Законопроект передбачає:

- приведення термінології сфери захисту персональних даних у відповідність до нових міжнародних стандартів;
- деталізацію та більш зрозуміле формулювання принципів обробки персональних даних;
- більш чітке формулювання підстав обробки персональних даних;
- деталізовані та прозорі вимоги до згоди на обробку персональних даних, які дають змогу уникнути зловживань і маніпуляцій;
- розширення прав суб'єктів персональних даних і механізм їхнього реалізації;
- чітке визначення обов'язків контролера й оператора персональних даних; порядок повідомлення про витік персональних даних;
- інститут відповідальної особи з питань захисту персональних даних, її функціональні обов'язки, вимоги та порядок призначення;
- врегулювання передачі персональних даних на територію іноземних держав і міжнародних організацій;
- фінансову відповідальність, адміністративно-господарські санкції, які застосовують до контролера та/або оператора за порушення права на захист персональних даних, які дадуть змогу забезпечити дієвість закону та виконання його вимог.

Висновки. Як бачимо, питання імплементации принципу інформаційного альтруїзму досі залишаються поза увагою законодавців. На нашу думку, не варто відкладати розв'язання цього питання та внести доповнення у вказаний законопроект з метою врегулювання питань, поставлених у цій статті.

Зокрема, вважаємо за доцільне реалізувати в законі такі нововведення:

1. Ввести поняття «інформаційний альтруїзм».
2. Закріпити вимоги до діяльності компаній, які будуть займатися діяльністю в сфері інформаційного альтруїзму.
3. Реалізувати механізми надання згоди й обробки персональних даних такими компаніями.
4. Реалізувати механізми цивільного обігу баз персональних даних, які використовують у сфері інформаційного альтруїзму.
5. Запровадити подання звітності для компаній, які будуть займатися діяльністю в сфері інформаційного альтруїзму та механізмів контролю за їхньою діяльністю.

Також важливим є вирішення питань про можливу деперсоналізацію частини персональних даних там, де це є можливим, із застосуванням принципу мінімізації їхньої обробки та способів і механізмів відкликання згоди на обробку даних у таких компаній.

Однак найважливішим питанням для суб'єктів персональних даних, безумовно, завжди буде надання гарантій і реальних механізмів, які унеможливають подальшу передачу їхніх даних, зібраних з метою інформаційного альтруїзму, в комерційні організації з метою отримання доходів від їхньої обробки.

Відкритим досі залишається питання взаємодії компаній-розробників програм зі штучного інтелекту з такими базами даних, оскільки навчання штучного інтелекту здійснюється також способом обробки баз даних, зібраних за допомогою інформаційного альтруїзму. Пошук балансу між суспільною користю в розбудовах систем штучного інтелекту й безпекою персональних даних конкретної людини має стати пріоритетом для законодавців у всіх подальших проєктах нормативних актів, які будуть регулювати вищезазначені питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Big Data Market by offering – global forecast to 2028. URL : <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/big-data-market-1068.html>
2. Регламент (ЄС) 2022/868 Європейського Парламенту та Ради від 30 травня 2022 р. про європейське управління даними (Data Governance Act). *Офіційний журнал Європейського Союзу*. 2022. L 152. С. 1–44.
3. Відкриті дані в Україні під час війни. Чим вони корисні, як з ними працювати та в чому Україна найкраща. URL : <https://activelex.com/vidkryti-dani-v-ukrayini-pid-chas-vijny-chym-vony-korysni-yak-z-nymy-pratsyuvaty-ta-v-chomu-ukrayina-najkrashha/>
4. The proposed Data Governance Act – a New Age of Data Altruism? URL : <https://blogs.law.ox.ac.uk/helex/blog/2021/05/proposed-data-governance-act-new-age-data-altruism>
5. Проект Закону про захист персональних даних від 25.10.2022 № 8153. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40707>
6. Про захист персональних даних : Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про захист персональних даних». URL : [blob:https://itd.rada.gov.ua/a935b4ca-af05-4ea4-8811-82db2d86b52d](https://itd.rada.gov.ua/a935b4ca-af05-4ea4-8811-82db2d86b52d)

REFERENCES

1. Big Data Market by offering – global forecast to 2028. URL : <https://www.marketsandmarkets.com/Market-Reports/big-data-market-1068.html> [in Ukrainian]
2. Regulation (EU) 2022/868 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2022 on European data governance (Data Governance Act). *Official Journal of the European Union*. 2022. L 152. P. 1–44.
3. Open Data in Ukraine during the War. How they are useful, how to work with them, and in what Ukraine is the best. URL : <https://activelex.com/vidkryti-dani-v-ukrayini-pid-chas-vijny-chym-vony-korysni-yak-z-nymy-pratsyuvaty-ta-v-chomu-ukrayina-najkrashha/> [in Ukrainian].
4. The proposed Data Governance Act – a New Age of Data Altruism? URL : <https://blogs.law.ox.ac.uk/helex/blog/2021/05/proposed-data-governance-act-new-age-data-altruism>
5. Draft Law on Personal Data Protection of 25.10.2022 No. 8153. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40707> [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine "On Personal Data Protection" of 1 June 2010 No. 2297-VI. *Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2010. No. 34. Art. 481 [in Ukrainian].
7. Explanatory Note to the Draft Law of Ukraine "On Personal Data Protection". URL : [blob:https://itd.rada.gov.ua/a935b4ca-af05-4ea4-8811-82db2d86b52d](https://itd.rada.gov.ua/a935b4ca-af05-4ea4-8811-82db2d86b52d) [in Ukrainian].

O. A. Tymoshenko, E. V. Starchuk. REGULATORY FRAMEWORK FOR THE IMPLEMENTATION OF DATA ALTRUISM MECHANISMS IN UKRAINE

The publication is dedicated to the scientific analysis of developing a regulatory framework for the implementation of data altruism mechanisms in Ukraine. It is noted that personal data is one of the most valuable forms of information in modern information society, and the global data trading market will exceed \$200 billion. Conclusions are drawn that global regulation of this market is still forming, creating additional challenges and opportunities for its participants. It is emphasized that Regulation (EU) 2022/868 introduces the concept of data altruism, which involves the use of personal data for the development of social relations on a free basis. It is stated that such mechanisms are already practically implemented in Ukraine, but they still need to be regulated in the legal field. The article analyzes the requirements for organizations engaged in data altruism according to Regulation (EU) 2022/868 and offers recommendations for their implementation in Ukraine. It is asserted that in Ukraine, the principle of data altruism is gradually being implemented through the adaptation of national legislation to European standards, however, the concept of data altruism and the corresponding mechanisms for its implementation have not yet been introduced at the legislative level in Ukraine.

Keywords: personal data, data altruism, Regulation (EU) 2022/868, personal data protection, civil data circulation, open data.